

Interim

Najaar 2012 - jaargang 9, nr. 2

Vereniging Respondeo

www.rosenstock-huessy.nl

Introductie

Wilmy Verhage

Voor u, gewaardeerde lezer, lezeres, ligt het nieuwe tijdschrift van Respondeo, Interim, numero 1.

Otto Kroesen heeft het stokje van Wim van der Schee overgenomen, mij er bij gevraagd en wij vormen voorlopig samen de nieuwe redactie.

Nieuwe redactie, nieuwe naam, nieuwe vormgeving en voor de meesten van u, van jullie, ook nog eens ontvangen via een nieuwe weg, het internet. Maar print hem uit, en hij is weer een beetje van ouds. Het vraagt wennen, natuurlijk, en wellicht rouwen om wat voorbij is, maar hopelijk ook herkennen van wat behouden werd, en het vraagt openheid voor het nieuwe.

Ooit is Ko Vos begonnen met het tijdschrift 'De Stokroos', symbool voor Eugen Rosenstock-Huessy, de man. Vervolgens heeft Wim van der Schee het stokje overgenomen, en heeft voor Respondeo negen jaar lang 'De Nieuwsbrief' geredigeerd. Aan het Logo van 'De Stokroos' voegde hij een symbool van het 'Het Kruis van de Werkelijkheid' toe, de kern van de leer van de man. In het Logo van het nieuwe blad, ontworpen door Philip van der Linden, werden beide symbolen in een nieuw jasje gestoken. Per slot van rekening vormen man en leer onze basis, ons alibi, ons bestaansrecht als tijdschrift. Respondeo heet onze vereniging, naar 'Respondeo etsi mutabor'. De Latijnse formule waarop Rosenstock-Huessy de menswetenschappen ent.

De boreling is voorlopig 'Interim' gedoopt. Want, betoogde ik in de eerste e-mail rond de toen nog naamloze baby, om de druk van de ketel te halen: Het hoeft allemaal niet onmiddellijk perfect en af. Per slot blijft het mensenwerk. Groeitijd. Rijpingstijd. Ruimte voor verandering. Tussentijd. Tussenruimte. Tussen. Interim. De voorlopiegheid als constante. Het leek ons wel een geëigende paradox.

Wat we ook wel graag voort willen zetten is de koppeling van het tijdschrift aan de thema's die aan de orde worden gesteld op de voorjaars- en najaarsbijeenkomsten, zoals Wim van der Schee dat al die jaren heeft gedaan, om de gebeurtenis enige eeuwigheidswaarde mee te geven. Dat doet het geschreven woord. Het legt vast. Die bijeenkomsten bepalen dus ook als vanouds de verschijningsfrequentie 2 maal per jaar en het thema is de leidraad.

Wat uiteraard verandert is de toon. Per slot zijn Otto en ik andere mensen dan Wim of Ko. Elke stem is uniek, laten we vooral niet proberen daar unisono van te maken. Eén

leer, vele stemmen. Waren Ko en Wim solisten, wij (= Otto en ik) proberen het met het duet. Of eigenlijk, dit eerste nummer met vormgever Philip erbij, komt het resultaat van een trio. En uit dit Interimnummer zelf klinkt een koor van zeer diverse stemmen op...

Het thema van afgelopen 17 luidde: **wat is de Christelijke bijdrage aan vrede.**

Vanuit vijf verschillende invalshoeken wordt daarop in dit nummer gereflecteerd.

Het inspirerende verhaal van Jean-Jaques Suurmond deed mij zachtjes verzuchten: wie was Rosenstock-Huessy, zonder Martin Buber. Ze kenden elkaar. Werkten allebei mee aan het tijdschrift Die Kreatur dat in het Interbellum tussen de beide wereldoorlogen verscheen. Hielden elkaar op afstand. Maar toen ze elkaar na de tweede wereldoorlog, na alle ellende, eindelijk weer ontmoetten, bleven ze minutenlang huilend in elkaars armen staan. Ze hebben elkaar nodig om toepasbaar te worden; Rosenstock-Huessy schildert de grote lijnen, Buber zoekt in op de dialoog, daar waar 'het gebeurt'. Suurmond doet recht aan beiden, en ik kom thuis. Agnes Lieveverse reageert met een begrip, die werkt als een her-innering. Rudolf Kooiman legt qua Christelijke bijdrage aan vrede de nadruk op de onvermijdelijkheid van strijd en Otto Kroesen op de goddelijke krachten van de liefde.

En verder in het tijdschrift: Marlouk Alders vertelt hoe het Rosenstock-Huessyhuis zijn veertig jarig jubileum heeft gevierd. Jan Kroesen legt een verband tussen de tijd waarin zijn leerlingen leven en het Griekenland ten tijde van Alexander de Grote. Feico Houweling tenslotte toont een glimp van de nabije toekomst: het thema van de aanstaande voorjaarsbijeenkomst gaat over werkeloosheid en verder nieuws vanuit het bestuur.

Lees, luister, en laat u verrassen.

Amsterdam, 20 december 2012

Inhoud

Introductie	1
	Wilmy Verhage
Wat is de Christelijke Bijdrage aan Vrede?.....	4
	Jean Jacques Suurmond.
Wat mij heeft geïnspireerd in de bijdrage van J.J. Suurmond	12
	Agnes Lieverse-Opdam
Kan het christendom bijdragen aan de vrede?.....	14
	Rudolf Kooiman
Het kruis der werkelijkheid en de werkelijkheid van het kruis.....	17
	Otto Kroesen
40 Jaar Rosenstock-Huussy Huis.....	20
	Marlouk Alders
Wereldjes in contrapunt	22
	Jan Kroesen
Voorjaarsbijeenkomst 2012: 'Werk en leven'	26
	Feico Houweling
Uit het bestuur.....	28
	Feico Houweling
Vereniging Respondeo.....	29
Over Interim	29

Wat is de Christelijke Bijdrage aan Vrede?

Rosenstock-Huessy en de dialoog,

Jean Jacques Suurmond

Voor Rosenstock-Huessy is Jezus de mens van de eindtijd die op een nieuwe manier spreekt: universeel, niet meer gebonden aan een bepaald ras, volk of kerkgenootschap. Zijn spreken heeft een heilsgeschiedenis in gang gezet, een beweging van het vele naar het ene:

1e millennium: van de vele goden naar één God

2e millennium: van de vele afzonderlijke stukjes aarde naar één aarde

3e millennium: van de vele mensen naar één mensheid die in vrede met elkaar leeft.

Inderdaad is door kerstening in de eerste duizend jaar na Christus het westen in de ene God van het christendom gaan geloven.

In het tweede millennium zijn de afzonderlijke landen en volken meer één wereldgemeenschap geworden, door zending en kolonisatie en sinds de vorige eeuw vooral de moderne media. De wereld is een 'global village' geworden.

En nu zijn we begonnen aan de derde duizend jaar. Rosenstock-Huessy heeft een visioen van één mensheid die in vrede leeft. Zo ver is het nog niet, maar we zien bv. al wel dat de Europese Unie langdurig vrede heeft gebracht, dat er in de Arabische wereld een groeiend verlangen is naar democratie, en dat het Internationale Gerechtshof in Den Haag de eerste criminele politieke leiders van soevereine landen heeft berecht. Met de nodige onrust en achterhoedegevechten waarin men zich terug wil trekken achter de eigen landsgrenzen, zien we dat wereldwijd langzaam het bewustzijn groeit dat op deze kleine planeet het belang van de ander ook ons eigenbelang is.

CHRISTENDOM

Wat Rosenstock-Huessy in die drie millennia in de wereld ziet gebeuren, wil ik nu meer specifiek toepassen op de kerk. Hij hield van profetische vergezichten die hij met weinig twijfel in grote streken neerzette. Laat mij dat ook eens doen. Dan kom ik op de volgende beweging van het vele naar het ene – of de Ene:

1^e millennium: consolidering van het christendom

2e millennium: differentiëring van het christendom

3e millennium: dialogisering – de mensheid als dialogische gemeenschap

In de eerste duizend jaar vestigt het christendom zich. Er wordt overeenstemming over inzichten uitgehamerd. Rome groeit uit tot het éne kerkelijke centrum en het christendom wordt de dominante religie. Dit alles loopt parallel met de kijk van Rosenstock-Huessy op het 1e millennium.

In het tweede millennium treedt binnen het christendom echter een toenemende differentiëring op. Al in de 11e eeuw vindt het eerste grote schisma plaats tussen de oosterse en de westerse kerk. In de zestiende eeuw ontstaat de breuk van de Reformatie. De daardoor ontstane protestantse traditie beleeft op haar beurt talloze kerkelijke afsplitsingen. Dan ontstaat het nieuwe verschijnsel van secularisatie op grote schaal, waarin mensen afstand nemen van welke kerk dan ook.

Vergeleken met de visie van Rosenstock-Huessy, zien we hier in de tweede fase een tegenbeweging. Hij ziet hoe in het tweede millennium de afzonderlijke stukken aarde steeds meer één worden, terwijl het christendom juist steeds meer uiteen valt in kerken en groepen. Enerzijds wordt de wereld meer één terwijl anderzijds het christendom steeds verder verdeeld raakt. Zoals ik nog zal toelichten is dat precies de pijnlijke zegen van het christendom.

In het 3e millennium verwacht ik hierdoor een groeiend proces van dialogisering. In de lijn van Rosenstock-Huessy is dat de weg naar één mensheid die in vrede leeft waarbij wapens ingeruild zijn voor woorden.

In mijn visie is er een parallel met de ontwikkeling van de individuele mens (misschien dat zich hier de psychotherapeut verraadt). Na de eerste tijd van consolidering, van één zijn met je ouders, krijg je immers de (vaak moeizame) differentiëring die met de puberteit inzet. Die differentiëring waarin mensen op eigen voeten komen te staan, geïndividualiseerd raken, is voorwaarde voor de echte dialoog. Zolang ik een verlengstuk ben van mijn ouders of een andere gezaghebbende instantie, kan ik wel aangesproken worden door een 'jij' maar daar nog niet als een volwaardig 'ik' op antwoorden. In een geleidelijk proces dat een toenemende differentiëring inhoudt, word ik aan het jij, om het met Buber te zeggen. Hoe meer besef van het ik, hoe meer potentie tot dialoog.

Dat ontwaken gebeurt in wisselwerking met de bredere samenleving en cultuur. Al vanaf Augustinus, via de Renaissance en Reformatie, heeft het christendom een inhoudelijk enorme impuls gegeven aan het besef van individualiteit, aan het belang van de individuele ervaring en de waardigheid van elk mens. Dat ging gepaard met veel conflicten. In de 14^e eeuw waren er opeens twee pausen: een in Rome en een in Avignon. Dit was een grote schok voor de gelovigen: welke 'il papa' moesten ze nu gehoorzamen? De vanzelfsprekendheid van het kerkelijk gezag, en daarmee de toegang tot God,

verdween zodat mensen op zichzelf teruggeworpen werden. Naast inhoudelijke theologische bijdragen heeft het christendom niet ondanks, maar dankzij de vele kerkelijke conflicten, de individualisering bevorderd.

De filosoof Charles Taylor laat in *Sources of the Self* zien dat dit in verhevigde mate gold voor de Reformatie. Kerkscheuringen gingen vaak dwars door families heen: je werd gedwongen je eigen standpunt te bepalen, waarbij loyaliteit aan de pater familias, het hoofd van het gezin – die vanaf de dageraad van de mensheid een vanzelfsprekend gezag had - op de tweede plaats kwam.

In dit opzicht waren de zestiger jaren van de vorige eeuw in het westen een voornaam omslagpunt. Door toegenomen welvaart, gezondheidszorg en onderwijs voor iedereen ontstond een brede jongerencultuur die sterk differentieerde van de oudere generatie. ‘Vertrouw niemand boven de dertig,’ was de leus. Zoals Rosenstock-Huessy al aan voelde komen, verdween het massieve gezag van de eeuwenoude instituties van regering, kerk en school. Voor het eerst raakte niet alleen de elite, maar mensen in alle lagen van de bevolking geïndividualiseerd, ze werden meer een ‘ik’.

Te weinig wordt nog beseft dat dit de bron van veel misverstanden is tussen het westen en het oosten, waar mensen immers nog in een collectieve cultuur leven. Daar ben je niet allereerst een ‘ik’ maar deel van een ‘wij’. Pas met het recente, dringende verlangen naar democratie van Arabische jongeren, begint daar langzaam verandering in te komen.

DIALOOG

Deze wending naar binnen, naar het ‘ik’, vraagt meer van relaties dan vroeger. Er wordt nu verwacht dat je op jezelf reflecteert, je gevoelens met je partner deelt, echt luistert naar de kinderen. Kortom: intieme relaties zijn meer dialogische relaties geworden. Dat gaat niet iedereen even goed af en dit is mede een reden waarom de vraag naar therapie zo is toegenomen. Dat geldt ook voor de vraag naar geestelijke begeleiding waarin gezocht wordt naar een antwoord op de vraag: ‘Wat is God aan het doen in mijn leven?’ Vroeger vertelden de dominee of pastoor je dat wel, maar dat is voorbij. We zijn uit het collectieve kerkelijke huis getrokken en moeten het voor onszelf ontdekken. Nieuwe inzichten worden niet meer aanvaard op gezag. Ze moeten ‘klikken’, in onze eigen innerlijk resoneren, zegt Taylor, voordat we ze omarmen.

De toegenomen individualisering met alle autonomie en zelfsturing heeft ook een beruchte keerzijde: die van egocentrisme en een oppervlakkige liberale houding: ‘Ieder voor zich en God voor ons allen’. Dat leidt tot fragmentering. In de politiek is het moeilijker geworden om een werkbare meerderheid te krijgen. De

samenlevingsverbanden zijn losser geworden, eenzaamheid lijkt toegenomen. We kunnen dit niet overslaan, het zijn allemaal nog aspecten van de puberfase, waarin mensen vooral met zichzelf bezig zijn. Dat is goed, hoe vervelend en pijnlijk het gepuber ook mag zijn. Alleen door een tijdje onuitstaanbaar met jezelf bezig te zijn, kun je een ik worden die groeit in dialogische vaardigheid, de fase van het derde millennium.

Dat het christendom gedifferentieerd is, verdeeld in kerken en groepen met een eigen identiteit, is dus niet betreurenswaardig maar onderdeel van de grotere heilsgeschiedenis om die verouderde theologische term nog eens te gebruiken. Het is de voorwaarde om met elkaar in dialoog te kunnen gaan, de weg naar wereldvrede. Want, om met Rosenstock-Huessy te spreken, een echte dialoog verandert de betrokkenen. Het gaat er niet om dat je al denkend en discussiërend over je verschillen tot een gezamenlijke logisch zuivere conclusie komt. Dit is nog kenmerkend voor het 2^e millennium, waarin elke partij wat van zijn eigenheid moet inleveren om tot overeenstemming te komen. Dat gebeurde bv. in de oecumenische beweging die in de vorige eeuw ontstond. Het doel was om meer eenheid te brengen in het verdeelde christendom, wat zich vooral vertaalde in veel discussies en pogingen om tot een gezamenlijke geloofsbelijdenis en liturgie te komen. Die vorm van oecumene heeft zijn grenzen bereikt en heeft zijn tijd gehad.

In een levend gesprek belichaamt ieder de waarheid waar hij voor staat. Je blijft niet de koele, intellectuele observator maar zet jezelf op het spel. Al luisterend naar de ander kun je dan ontdekken dat die een stukje waarheid heeft die jij niet kende. In plaats van dat je iets inlevert, zoals bij het bereiken van een gezamenlijke rationele conclusie, word je verrijkt – er wordt iets aan je leven toegevoegd, al weet je niet altijd precies wat. ‘Ein Hinzugetretenes,’ noemde Buber dat. De dialoog verandert mensen en gaat altijd door. Zo is Christus het Woord op weg om vlees te worden in de mensheid. Zijn Geest wordt uitgestort op alle mensen. Kerst en Pinksteren raken elkaar.

In het Nieuwe Testament zien we al een beweging waarin de joodse religie wordt opgebroken – eerst naar de jodengenoten en daarna, onder aanvoering van de apostel Paulus, naar de niet-joodse wereld ‘tot aan de uiteinden der aarde’. Vandaag groeit meer en meer het besef dat mensen niet in de eerste plaats katholieken of ongelovigen of Nederlanders of boeddhisten zijn, maar planeetbewoners. Revoluties en oorlogen, een groeiend gewaarzijn van de kwetsbaarheid van het milieu, de media en internet, en de komst van minderheidsgroepen dragen daaraan bij. De herverkiezing van president Obama is voor een belangrijk deel te verklaren uit het feit dat hij een eenheid in verscheidenheid voorstaat, veel meer dan de Republikeinen die in een homogeen, blank Amerika geloven dat aan het voorbijgaan is.

Nogmaals, voor het christendom betekent dit dat haar verdeeldheid geen jammerlijk feit is maar juist een mogelijkheid om tot een diepere dialoog te komen – ook met buitenkerkelijken en andersgelovigen. Jezus heeft geen religie gesticht: het christendom is in essentie een altijd voortgaand proces dat de mensheid verandert. De oecumenische beweging moet zich daarom niet meer richten op het bereiken van een consensus, maar voorwaarden helpen scheppen waarin mensen van alle overtuigingen met elkaar in gesprek blijven. Was vroeger consolidering van het christendom belangrijk, en daarna differentiëring, nu staat de dialoog waarin mensen veranderen meer dan ooit op de voorgrond.

Zelf was Rosenstock-Huessy een van de pioniers die door middel van bijv. vrijwillige werkkampen jonge mensen uit alle lagen van de bevolking in gesprek bracht met elkaar. Ze ondergingen een haast militaire training in de deugden die het hart kan openen. Samen met Rosenzweig en Buber was Rosenstock-Huessy een voortrekker in de dialoog tussen joden en christenen. *Respondeo etsi mutabor* was zijn lijfspreuk: 'Ik antwoord, zelfs als ik daardoor verander'. In dat eerlijke bijwoordje 'etsi' (zelfs, ook al) zit de weerstand die we allemaal kennen om te veranderen, om los te komen van onze eigen overtuiging, nationaliteit en religie op weg naar het universele visioen van Christus dat 'allen één' zullen zijn.

De kracht die ons daar doorheen trekt is bezieling. Worden we in het gesprek niet bezield door de ander, dan maken we van die persoon bewust of onbewust een object, iemand die zich naar onze wil moet plooiën. Dan is er geen sprake van een dialoog, maar van een verkooppraatje of een debat of zelfs een bevel.

TUSSENRUIMTE

De grote opdracht in het derde millennium is de dialoog. Die houdt waardering in van het verschil. Ik laat staan dat de ander anders is dan ik. Die is namelijk, evenals ikzelf, ten diepste een mysterie, weerspiegeling van de Oneindige. Augustinus die met zijn *Confessiones* aan de bron van de westerse individualisering staat, maakt ons ervan bewust dat elk mens niet alleen uniek is, maar een mysterie, een microkosmos. Afdalend in onszelf, komen we steeds weer andere gedachten en gevoelens tegen – dat gaat eindeloos door, omdat we evenbeeld zijn van de Oneindige.

Daarom dien ik niet alleen te respecteren dat de ander anders is dan ik, maar allereerst dat ik van die ander verschil. Misschien hebben we daar wel de meeste moeite mee: dat wijzelf anders zijn. Met alle goede bedoelingen, en ook door angst, passen we ons teveel aan en ontkennen daarmee onze eigen uniciteit die we niet inbrengen in de dialoog, waardoor deze verschaalt.

In een echte dialoog roept diepte tot diepte, mysterie tot mysterie. Dat is voedend, want alleen de vreemdheid van de ander kan mij geven wat ik zelf niet heb en zelf niet ken. Mijn spiegelbeeld voegt niets aan mijn leven toe. Ik zou op den duur wegwijnen. Met Narcissus die verliefd werd op zijn spiegelbeeld liep het slecht af.

Echte dialoog is de basis van duurzame relaties, want wie in een relatie niet zichzelf kan zijn – dus anders – zal op den duur stikken. De paradox is dat we alleen nader tot elkaar komen als er tussenruimte is, de ruimte van de creatieve Geest. Dat is Bubers 'Dritte im Bunde', de bron van bezieling.

Ik ben hier en jij bent daar en in de ruimte tussen ons in leg ik vanuit heel mijn wezen een uitspraak, dan leg jij daar jouw antwoord neer, en daar reageer ik weer op, en zo komen we tot een heen-en-weer, een dialoog die creatief is. Dat is ten diepste ook de werkende kracht in pastoraat en geestelijke begeleiding, maar ook in de psychotherapie: op verschillende manieren helpen zulke benaderingen om ruimte te maken voor Gods Geest. Dan kan er iets verrassends gebeuren, iets creatiefs waar je alleen nooit opgekomen zou zijn. En je komt op geheimzinnige wijze nader tot elkaar.

De dialoog begint niet bij ons. Rosenstock-Huessy liep op Levinas vooruit met zijn constatering dat 'de taal wijzer is dan de mens'. Het begint niet bij mij, maar bij een roep, een opdracht die op mij afkomt. Levinas noemt dat het gelaat van de ander dat verschijnt. Dat maakt mij tot een 'ik' dat antwoord geeft, dat de opdracht gaat volbrengen, al dan niet samen met anderen. En pas achteraf kun je objectief het hele proces evalueren.

Dit klinkt misschien wat theoretisch, maar het is een ervaring die iedereen kent. Ik geef een eenvoudige casus als illustratie, uit een sessie relatietherapie.

Frits en Susan zijn een stel dat veel ruzie maakt.

- Frits zegt tegen haar: Ik kan geen goed doen bij jou, je bent altijd kritisch, en je hebt nooit zin in seks.
- Niet waar, zegt Susan, maar jij bent er nooit. Je bent aan het werk en als je thuis bent zit je boven achter de computer.
- O, krijg ik weer de schuld? antwoordt hij. En laatst zaterdag dan? Toen was ik de hele dag thuis maar ging jij op stap met een vriendin.
- Susan zwijgt. Dan verandert haar gezicht en ze buigt het hoofd: Ik mis je zo, snikt ze.
- Frits is een tijdje stil en zegt dan zacht: Ik mis jou ook.

In één klap is de hele situatie veranderd, van afstand en een vijandige houding naar nabijheid, vrede. Het kantelmoment was toen Susans gezicht veranderde. Dat werd een belichaamd woord, een roep, een imperatief, een opdracht aan Frits die daar antwoord op gaf. Het creëerde een verdieping in het gesprek, een tussenruimte waarin zij van strijdende partijen, van vertegenwoordigers van een bepaalde mening, meer zichzelf werden. Het ik van Frits groeide aan het jij van Susan. En hun verschillen zijn nu geen reden meer tot verdeeldheid, maar kunnen een verrijking worden.

KERK

Wat is in het licht van de dialoog de opdracht van de kerk in het derde millennium? Het accent ligt, zeker in het westen, niet zozeer meer in onderwijs, stimuleren van de kunsten, cultiveren van de landbouw of zorg voor de zieken en armen. Als een zoutend zout heeft de kerk onze cultuur doortrokken zodat de regering deze zaken nu behartigt.

Meer dan ooit dient de kerk in het 3^e millennium in haar liturgie en verkondiging hoeder van het mysterie te zijn, waardoor echte dialoog mogelijk wordt. Zolang we het vreemde geheim van de ander verwerpen, het verschil niet dragen, kunnen we niet tot vrede komen. En dat begint bij waardering voor de kerkelijke en religieuze ander.

In de middeleeuwen werden andersdenkenden – heksen, kettters – vervolgd en verbrand, vaak met kerkelijke goedkeuring. Maar ook de traditie van de Verlichting sluit buiten wat vreemd is. De Franse denker Michel Foucault, komend uit een familie van zorgverleners, laat zien dat dat niet zozeer gebeurt door openlijk geweld, maar vooral door een meer subtiele therapeutisering en socialisering. De menswetenschappen proberen grip op het vreemde in de mens te krijgen, door het te objectiveren en te classificeren. Dat levert kennis en vooruitgang op maar de keerzijde is dat mensen zich moeten aanpassen aan die grip. Anders word je als abnormaal beschouwd. Iemand die gek wordt van de werkdruk, moet in therapie zodat hij weer een nuttig lid wordt van de neo-liberale samenleving. In Rusland kun je ook vandaag nog vanwege afwijkende denkbeelden in een psychiatrische inrichting terecht komen. En denk aan de commerciële dwang van de mode, slanke lichamen, de ideaalbeelden van relaties en seks, de plicht om flexibel te werken, de plicht om door te werken na je 65^e enz. Daar moet je allemaal aan voldoen, op straffe van uitsluiting.

Er wordt subtiele druk uitgeoefend om je aan te passen door therapie of een re-integratietraject. Onze hele cultuur is gericht op uitbannen van het vreemde.

Rudolf Otto, een tijdgenoot van Rosenstock-Huessy, noemt God het *mysterium tremendum et fascinans*, een huiveringwekkend en fascinerend mysterie. Dat begint al met de vreemde gave van ons eigen leven, een leven dat dus helemaal niet zo ‘eigen’ is, maar een mysterie dat niet geobjectiveerd kan worden. Dat erkennen, is voorwaarde voor de echte dialoog waarin we het vreemde van de naaste huiverend respecteren, en daaraan groeien. Dat de ander van mij verschilt, maakt mij niet kleiner maar juist groter.

De dialoog is iets heel anders dan de tolerantie waarvoor momenteel campagne wordt gevoerd. De ander tolereren is de ander dulden, zonder je in hem of haar te verdiepen, zonder een echt gesprek aan te gaan.

Ik besluit: haar eigen verdeeldheid is voor de kerk een kans om zich meer bewust te worden van het vreemde van de ander, dat te waarderen en te groeien in de dialoog. Want in den beginne is het Woord, zegt het evangelie. Dat Woord, dat een belichaamd woord is, is niet alleen het begin maar ook het beginsel van de wereld – zonder dat is er geen mensheid, geen ik en geen jij.

Dit betekent dat de kerk kritisch is op de neiging van onze cultuur om alles wat vreemd is glad te strijken, in te lijven of uit te bannen. Ze komt op voor ieder die vanwege zijn of haar anderszijn uitgestoten dreigt te worden. De nonnen die Michelle Martin, de ex van Dutroux, ondanks veel tegenstand gastvrijheid verlenen, hebben dat goed begrepen. Want ook een Martin is ten diepste evenbeeld van God. Zo is de kerk hoeder van het goddelijk mysterie in de wereld, van de Geest die tussenruimte schept, dialoog mogelijk maakt en de mensheid in al haar verschillen verzoent.

Om het met Rosenstock-Huessy in adventssfeer te zeggen: als dialogische gemeenschap is de kerk drager van ‘het licht van de verwachting van een grote, wonderlijke en verrassende toekomst, de enige verlichting die heilzaam is.’

17 november 2012

Wat mij heeft geïnspireerd in de bijdrage van J.J. Suurmond

Agnes Lieverse-Opdam

De taal, het in gesprek gaan is een belangrijk thema in het gedachtegoed van ERH. Luisteren is minstens zo belangrijk als het spreken. Was de volgende uitspraak van ERH?: “het stellen van de juiste vraag is belangrijker dan het antwoord”.

ERH laat zien dat in het tweede millennium, de ontwikkelingen gaan van een verdeeldheid op aarde naar een leven op één planeet. Wel is waar met vallen en opstaan, er zijn grote oorlogen, maar we zijn op weg naar één mensheid. Op de weg van de heilsgeschiedenis. Dat kost offers.

J.J. Suurmond vertelde ons juist de tegenstelling te zien in het Christendom. Daar zien we juist een toenemende differentiatie in tweede millennium. Na de reformatie ontstaan steeds meer kerkelijke groepen door afsplitsingen.

J.J. Suurmond vergeleek deze differentiatie met de individuele ontwikkeling van een mens. Na het één zijn met de ouders, een fase van geborgenheid, komt de puberteit. Een fase van losmaken en op eigen benen leren staan. Het is een voorwaarde voor de echte dialoog om eerst geïndividualiseerd te raken. Zolang ik nog luister en antwoord met de “mond” van mijn ouders of een gezaghebbende instantie, kan ik wel als **Jij** worden aangesproken maar niet als een volwaardig **IK** antwoord geven.

Ik vond dit een verrassende kijk op het individualisme. Individualisering is dus nodig zegt J.J. Suurmond. Hoe meer besef van een **IK**, hoe meer potentie er ontwikkeld wordt tot aangesproken kunnen worden als een **Jij**. Vanuit deze visie is de individualisering in onze maatschappij een noodzakelijke periode. We zijn vanuit het individualiseringsproces op weg naar een mensheid die meer betrokken is op elkaar, met meer binding in ons maatschappelijke leven. Om die dialoog aan te gaan is het belangrijk dat ik een diep besef heb dat de ander anders is dan ikzelf. En, dit houdt ook in dat ik anders ben dan de ander.

Als je in gesprek gaat laat je de ander toe. Dit heeft een toegevoegde waarde. Want het anders zijn van de ander kan mij geven wat ikzelf niet heb of niet ken. Je wordt er beiden rijker van, je wordt meer mens.

Ook spreekt J.J. Suurmond over “tussenruimte”. Als je in gesprek bent met elkaar is er tussen de ander en ikzelf een tussenruimte. Al wat gezegd wordt komt eerst in de tussenruimte voordat de ander het oppakt. Deze tussenruimte noemt J.J. Suurmond de creatieve ruimte van de geest.

Ik denk dat als men besef heeft van een tussenruimte, er tijd wordt geschapen. Tijd hebben, tijd maken voor de ander en voor elkaar is een investering. In een gesprek waar geluisterd wordt, waar antwoord gegeven wordt op een roep van de ander, speelt de klok geen rol. Tijd is in onze samenleving een zeer kostbaar goed.

Sam Hartman schreef in het RHH- jaarverslag van 1986 over “Planetaire Dienst” als “equivalent of war” o.a. het volgende: “Als er een nood of oproep uit de samenleving is en men geeft een antwoord dat verandering teweeg brengt, dan gebeurt dit niet zonder offers”.

Als tijd een zo kostbaar goed geworden is in onze samenleving, als tijd met geld gemeten en vergeleken wordt, als alles in onze samenleving met tijd = geld gemeten wordt, dan is het geven van tijd een groot offer; denk ik. Als men spreekt en luistert naar de ander zodanig dat beide partijen door zo’n gesprek veranderen kan er vrede ontstaan.

Ik was blij met de tussenruimte die J.J. Suurmond ons liet zien, daar gebeurt het. Want vrede sluiten, accepteren dat de ander, anders is, dat ik anders ben, dat vraagt naast het offer van tijd, ook het offer van verandering.

Respondeo: “Ik antwoord, ook al verander ik daardoor”. Wat hebben wij toch een prachtige naam.

Gouda, 3 december 2012

Kan het christendom bijdragen aan de vrede?

Rudolf Kooiman

Levert in een na-christelijke, multiculturele wereld het christelijk geloof nog een wezenlijke bijdrage aan de vrede of geeft het eerder splijting tussen mensen? Kunnen we niet beter alle godsdienst afschaffen? Als die al een bijdrage levert aan de vrede is dat door algemene noties als gerechtigheid en compassie. Of heeft de christelijke traditie toch een onmisbare stem en bijdrage?

Wij leven in een seculiere tijd. Ik zeg het de Canadese filosoof Charles Taylor graag na: onze cultuur is te typeren als post-christelijk. Gevormd door het christendom, maar inmiddels aanbeland in een fase waarin de vanzelfsprekendheden niet meer geldend zijn. De kerk staat niet meer in het midden van de samenleving en de Bijbelse verhalen zijn niet meer bekend. Veel “christelijke” woorden en rituelen zijn onverstaanbaar of slechts geworden. Zeker zo belangrijk is het feit dat vanwege het individualisme er geen dominante en algemeen aanvaarde opvattingen meer zijn. Er is sprake van fragmentarisering, met alle nadelen en voordelen van dien: versplintering aan de ene en een grote diversiteit in geloofsvoorstellingen en geloofsbelevingen aan de andere kant. Ten aanzien van sommige thema’s heerst echter nog grote eenstemmigheid. Oorlog wordt door de meesten eerder als probleem dan als oplossing gezien. Door de verschrikkelijke beelden op de televisie is oorlog synoniem geworden van kwaad. Dat is niet altijd zo geweest. Eeuwenlang was het voor duizenden en soms zelfs miljoenen een broodwinning. Huursoldaten trokken van hot naar her om de belangen van deze of gene kasteelheer, baron of edelman te verdedigen. Oorlogen werden gevoerd om orde op zaken te stellen of geschade belangen te verdedigen. Inmiddels is er veel veranderd en is het moeilijk vol te houden, zegt men, dat het middel oorlog ooit nog in een redelijke verhouding kan staan tegenover welk doel dan ook. Velen delen daarom de mening van de grote Amerikaan Benjamin Franklin die zei: “er is nog nooit een goede oorlog en nog nooit een slechte vrede geweest”.

Ik ben geen politicus, geen jurist, geen econoom. Ondanks dat wil ik als dominee, vanuit mijn beperkte kennis van het werk van Eugen Rosenstock Huessy, enkele opmerkingen maken over genoemd thema. Daarbij helpt het woordenboek me overigens niet verder. Rosenstock noemt het niet voor niets *het kerkhof van de taal*. Wat moet je met definities voor oorlog als ‘strijd tussen twee of meer volken’, ‘vijandschap tussen twee personen’ en als omschrijving van vrede: ‘toestand van rust’ en ‘het tegenovergestelde van oorlog en strijd’. Ze doen denken aan het verhaal van de ballonvaarder die door de mist verdwaalde. Hij wist totaal niet meer waar hij zich bevond; hij was blij toen hij al dalend twee mensen op een landweg zag. “Waar ben ik?”, riep hij hen toe, zich voorover buigend. “Waar bevind ik me?” De mannen antwoorden: “Je bevind je in een ballon boven

een landweg". De man dacht bij zichzelf: het kan niet anders dan dat dit economen zijn. Ze spreken de waarheid, maar je komt er niet veel verder mee...

Het woordenboek helpt ons dus niet verder, maar wel de manier waarop Rosenstock oorlog en vrede ter sprake brengt. Voor hem is oorlog een synoniem voor noodzakelijke strijd. Hij benadrukt dat wij door de oorlog een nieuwe periode in de geschiedenis worden binnengeroepen en dat wij in vredestijd nieuwe grenzen trekken tussen de wereld die wij verwerpen en de wereld die wij reeds beheersen. Nee, wij hebben als brave burgers liever geen oorlog. Zoals we als regel ook niet kiezen voor de dood en een afkeer hebben van pijn. Ja, oorlog is net als liefde levensgevaarlijk, maar strijd, dood en pijn horen bij het leven! Velen willen daar echter niet aan. En het is om die reden dat Rosenstock fel van leer trekt tegen mensen die denken dat verhalen waarin de draak wordt verslagen louter mythen zijn en dat de natuur is getemd. Ja, hij ageert tegen allen die denken dat de oorlog kan worden afgeschaft, dat revoluties vermeden kunnen worden en dat vooruitgang pijnloos kan zijn in plaats van een hartverscheurende tweespalt. Degene die dergelijke dingen beweren, zo betoogt hij, vergeten dat allerlei verworvenheden door offers zijn verkregen. Afschaffing van de slavernij, de verklaring van de rechten van de mens, gelijke kansen voor mannen en vrouwen, maar ook de ontdekking van de penicilline.

Het christendom, zo zegt hij ergens, is naar zijn wezen oorlog in vredestijd. Het kruis heeft de mensen altijd geroepen tot het leven van een strijder. Edele overtuigingen, geloof, hoop, offers en beslissingen van mensen die dagelijks tegen de chaos strijden zijn en blijven nodig. Daarom pleitte de Amerikaanse psycholoog William James (1843-1910) voor een moreel equivalent van de oorlog. Omdat hij ervan overtuigd was dat wanneer de oorlog zou worden afgezworen waarden die tot de ernst van het leven behoren verloren zouden gaan. Het afschaffen van oorlog wordt trouwens pas mogelijk na het ontdekken van een andere mogelijkheid om grenzen te verleggen.

Waar het om gaat is dat wij ons realiseren dat strijd bij het leven hoort. Dat er dingen zijn waarbij we bereid moeten zijn ons leven op het spel te zetten en dat nieuw leven eist dat wij oud leven op het spel zetten: bijvoorbeeld de dood van een soldaat voor het leven van de staat, het sterven van de moeder bij de geboorte van een kind. Hoe zouden we kunnen leven in een wereld waarin niets meer absolute ernst is en waarin dientengevolge niets nieuws meer geboren kan worden?

In dat verband heeft het christendom een bijzondere bijdrage geleverd door te wijzen op de betekenis van het offer en door te spreken over geloof, hoop en liefde als fundamenteel voor menselijk samenleven: Geloof in krachten die sterker zijn dan de menselijke intelligentie. Hoop op de overwinning van de ergste vijand en Liefde die groter is dan

sociale intelligentie ooit logisch kan afleiden. De moderne mens pleegt zich niet snel meer ergens over te verbazen en meent dat *beschaafd* betekent dat je alle heftigheid afwijst. Maar de toekomst is vrucht van hartstochtelijk, toegewijd leven. Een leven dat gepaard gaat met strijd. Kruis en opstanding staan niet voor niets centraal in het christendom.

Maar er is meer. Eugen Rosenstock deed de ontdekking dat het spreken de mensen heeft verbonden en nog steeds verbindt en dat we daardoor nieuwe tijden kunnen scheppen. En als het spreken het eigenlijke wonder van de werkelijkheid is en Christus het vleesgeworden Woord dan kan Hij gezien worden als het midden van de geschiedenis. Wij leven niet voor niets in de christelijke jaartelling. Door Jezus Christus is alles in een ander kader komen te staan. Breder, wijder, inclusiever. In den beginne was het woord (...) en het woord is vlees geworden zegt de evangelist Johannes (Johannes 1) of zoals de Naardense Bijbelvertaling het zegt "Vanaf het begin is er het spreken". Wanneer mensen niet met elkaar spreken gaat het mis.

Nee, vrede komt niet door goede voornemens, komt niet zomaar uit de lucht vallen. Elke vrede heeft een zekere prijs. Dat is wat we kunnen zien in het leven van Jezus, maar ook in het leven van alle mensen die diezelfde weg gaan. Daarom is de vraag waar alles op aankomt: wat hebben we over voor de vrede? Zijn wij bereid zelf te veranderen? Want geloven is niet hetzelfde als het hebben van een opvatting, een idee of een (levens-)visie. En het valt al helemaal niet samen met het claimen van de Waarheid. Ten aanzien van een cultuur van vrede en een wereld zonder oorlog kan er alleen een rol zijn weggelegd voor het christendom wanneer het alle absoluutheidsaanspraken laat varen: alle gelijk hebbigheid en exclusiviteit over boord zet en open staat voor gesprek.

Het verleden dient verteld te worden, de toekomst dient beloofd te worden, het heden dient bevochten te worden, zegt Eugen Rosenstock Huessy. Het is levensnoodzakelijk om te blijven vechten voor de toekomst. Dat motto is wat het christendom kan bijdragen. Rosenstock Huessy heeft het mij in elk geval geleerd.

Literatuur:

Charles Taylor, Een seculiere tijd
William James, A moral equivalent of war
Eugen Rosenstock-Huessy, Toekomst het christelijk levensgeheim
Het wonder van de taal
Dienen op de planeet
Die Sprache des Menschengeschlechts
17 december 2012

Het kruis der werkelijkheid en de werkelijkheid van het kruis

Oftewel: Een klein tikje naar links

Otto Kroesen

Helaas leven mensen meestal tamelijk oppervlakkig - of ja, misschien is dat maar goed ook, want je kunt niet overal aan denken en niet alles even intensief beleven. Je hoeft gelukkig niet overal aan te denken! Heel veel dingen gebeuren ongemerkt en impliciet en je weet zelf niet eens dat je het doet. En toch zijn ze er.

Niettemin moeten wij ons moeite getroosten om toegang te krijgen tot de volle werkelijkheid. Bijvoorbeeld: Oppervlakkig gesproken definiëren we de ruimte als lengte maal breedte maal hoogte, de driedimensionale ruimte. Dat "is" het dan. Toch is het een constructie, want eigenlijk beleven we de ruimte primair als ruimte waarin we ons bewegen. Kunnen planten de ruimte voelen? Ruimte is je bewegen in de ruimte, vrij naar alle kanten, niet enkel als "space" maar ook als "room", om het maar in het engels te zeggen. Vrij ademen! - Zo hebben we reeds toegang tot een voller begrip, een vollere ervaring van ruimte. Het blijkt dat de binnenruimte als ruimte die we elkaar gunnen eerder is dan de buitenruimte waarin het warm of koud kan zijn.

Je kunt die volle ervaring van ruimte er nog een stap verder achter het geometrische begrip van ruimte vandaan halen. Vrij ademen! Soms is de ruimte benauwd, de sfeer is bedrukt - je krijgt geen lucht als mensen elkaar geen ruimte gunnen. Ruimte, echte ruimte, is nabijheid, waarin je ontvangen bent en ontvangt. Ruimte is spreken, maar misschien nog wel meer de stilte na het spreken. Als ergens een verlossend woord gesproken is, ontstaat er ruimte. Dat verlossend woord geeft een gemeenschappelijke ruimte. Heb je dat niet meegemaakt, dan weet je nog niet wat ruimte is. Maar wat kost het een moeite om die volle ervaring van ruimte achter de dagelijkse waarneming vandaan te halen. - Toch is die er steeds, impliciet, ongemerkt.

Nog een voorbeeld van zulke onbewuste handelingen die we toch voltrekken (of voltrekken die zich aan ons?): Wij zijn ons er in het geheel niet van bewust dat wij vlak voordat wij met de fiets naar rechts sturen, het stuur eigenlijk een duwtje naar links geven om onszelf uit het evenwicht te brengen - en door dan naar rechts te sturen wordt het evenwicht hersteld en de bocht gemakkelijk gemaakt. Dat kleine duwtje, dat tikje naar links, wie merkt het?

Zoiets nu is ook het geval met het kruis der werkelijkheid. Wij worden steeds onderbroken in de gang die we maken. Wij volgen een koers die doorkruist wordt. Bijvoorbeeld: Wij interrumpen elkaar en wat gebeurt er op de kleine momenten? Wij

worden lichtelijk uit onze vorm en uit onze hengsels gehaald. We komen in een klein "interim". Kunnen we de kritiek niet hebben, dan voelen we de agressie, of een aanval op onze status. Maar vaak lukt het ons, gebeurt het aan ons, gaat het ons goed af (het is niet zeker of wij het doen of dat het aan ons geschiedt) die kleine openheid te tonen waardoor de ander binnen kan komen. Misschien heeft hij wel een punt en we moeten hem gelijk geven. Maar dat kleine moment zit er tussen - een klein "buiten de tijd", bijna onopgemerkt in ieder geval. Wij laten een "tegen ons" gelden en worden daar zelfs beter van. In statusgevoelige en erg hiërarchische samenlevingen ligt dat moeilijker. Jongeren die tussen twee culturen in zitten hebben daar ook vaak meer moeite mee en dan gebeuren er soms rare dingen. We moeten daar natuurlijk onmiddellijk aan toevoegen dat ook Nederlanders steeds meer het spreekwoordelijke korte lontje hebben. Mooi beeld: kort lontje. De ontploffing is niet onmiddellijk! Er is dat kleine "interim". Dat kleine duwtje naar links dat je ongemerkt aan je laat gebeuren.

Rosenstock-Huussy heeft dat uit je hengsels gelicht worden het "kruis der werkelijkheid" genoemd. Is dat nu ook het kruis van Christus? Dat is natuurlijk wel wat hij impliceert. Laten we vooropstellen: het heeft overal en altijd moeten gebeuren, want anders kunnen mensen niet samenleven. Liefde tussen partners gaat goed omdat op een ongrijpbaar moment de greep van de een naar de ander overgaat in streling. Liefde is niet een statisch begrip maar is precies deze wending, deze omkering door een "interim" heen: mijn beweging begon anders dan die eindigt. Daar is dus het kruis van Christus niet voor nodig.

Maar het kruis van Christus maakt het wel levensgroot.

Trouwens, het is wel waar - altijd hebben mensen uit hun vorm moeten komen en hun banen moeten verleggen, maar ze hebben dat even vaak uit angst gedaan als uit liefde. Wij leven in fragmenten en we weten zelf niet eens meer waarom we het ene moment deze rol en het andere moment de andere rol spelen. Alleen de liefde kan die losse tijdperken van het leven zinvol elkaar verbinden. Dat gebeurt als je de verandering op je ziel laat ingrijpen zodat het breekpunt ook een verbindingspunt wordt tussen vroeger en nu. Dan spelen we onze verschillende rollen niet als poppen, maar zijn er zelf helemaal bij. We veranderen niet uit dwang, maar uit liefde. Zo herstellen we de eenheid van onze persoon.

Dat kleine vormeloze interim is beslissend! De vraag is, of het uit liefde is af uit angst! Angst verbrokkelt ons. Liefde verbindt ook als het pijn doet.

Kijken we naar de cultuurgeschiedenis in het groot, dan kunnen we zeggen dat zowel Grieken, Egyptenaren en Romeinen en Joden in de "volheid destijds", rond de geboorte van Jezus, hun vaste vorm gevonden hadden, en versteend tegenover elkaar stonden. Als

ze al toegang hadden tot elkaars cultuur, dan was dat op een verbrokkelde manier, een fragment dit en een fragment van dat. Je kon naar het theater gaan (Grieks) en tegelijkertijd een ambt in de hiërarchie bekleden (Rijkscultuur) en daarnaast als zogenaamde jodengenoot in een synagogedienst deelnemen (Joods). Maar eigenlijk bleef het tegenstrijdig, bleven deze waarden en levensvormen onverenigbaar. De geestelijke vorm van een cultuur - bijvoorbeeld in de stam de verering van de voorouders of in het rijk het respect voor de agrarische kalender – was wel bedoeld om wel geleiding te verschaffen aan liefdevol en verantwoordelijk omgaan met elkaar, maar die geestelijke vorm was altijd primair. Zonder bedding geen rivier. Wat is er dan belangrijker, de bedding of de rivier?

In het "vormeloze interim" van het kruis stroomt de liefde over. Een rivier zonder bedding. Een vormeloos interim dat zijn weg nog zoekt. "Vader, in uw handen beveel ik mijn Geest" - dat betekent: welke vorm deze liefdevolle overgave in de toekomst nog krijgt, mogen anderen uitvinden en steeds opnieuw uitvinden. Vanaf nu krijgt de stroom de prioriteit over de bedding! Dat gebeurt voor het eerst in de gang van bergrede naar kruis van Jezus Christus en dat is de initiatie van het kruis der werkelijkheid, want in het kruis der werkelijkheid wordt de liefde vrij bewegelijk en kan steeds tijdelijk nieuwe vormen als bedding kiezen.

En waarachtig waar, dat enorme gebeuren, wat ooit eens als een eruptie te voorschijn getreden is, herhaalt zich in het klein op het formaat van onze individuele en sociale levens, telkens als we even inhouden en op tijd weten te stoppen. Tenminste, waar dat niet uit angst, maar uit liefde gebeurt.

15 december 2012

40 Jaar Rosenstock-Huessy Huis

Marlouk Alders

Op 13 oktober jl. werd het 40-jarig bestaan van het Rosenstock-Huessy huis in Haarlem gevierd.

In 1972 startten vier echtparen een woon-, leef- en werkgemeenschap gebaseerd op de ideeën van Eugen Rosenstock Huessy. Zij stelden destijds hun deuren open “voor mensen die het om uiteenlopende redenen tijdelijk niet redden in de maatschappij”.

Jong en oud, bekend en onbekend, vriend en vijand, van nabij en ver weg, kwam in groten getale tezamen op het feest! Waarom verleenden zoveel mensen met plezier een bijdrage? Belangeloos en van belang? Vierden we op deze dag niet juist alles wat er uit die veertig jaar voortgekomen was en nog steeds zijn voortgang vind?

“In aanvang was zielsrevalidatie ofwel zorg voor de wereld concreet maken in directe zorg voor de medemens een leidend principe”. De vele mensen die in de woon-, werk en leefgemeenschap werden opgenomen kunnen daar over mee praten: Velen van hen kunnen die opname in de gemeenschap aanwijzen als het moment dat hun leven zich ten goede kon keren. Als het moment dat zij zich eindelijk gehoord voelden in hun nood. Als het moment waarop zij leerden hoe Samen te Leven. Als het moment waarop zij zich werkelijk nuttig konden maken en een steentje bij konden dragen aan de planeet. Aan de hand van de aanwezige foto's en dvd's kwamen de verhalen uit die tijd weer vers in het geheugen. Weet je nog? Zo'n weerzien voelde feestelijk en dat werd gevierd!

Vanaf 1998 maakten diverse maatschappelijke ontwikkelingen een andere opzet noodzakelijk om het huis te kunnen behouden. Maar nog steeds is het Rosenstock-Huessy Huis - met daarin de laatste huiskapel van Haarlem! - de thuisplaats van een woongroep. En een plaats waar uiteenlopende mensen elkaar kunnen ontmoeten en leren leven met elkaar. Waar het leven een nieuwe wending zou kunnen nemen.

Een kleine greep uit wat er zo allemaal gebeurt in het huis: koren, muziek-, toneel- en cabaretgroepen hebben hun oefenruimte, de kloosterkeuken (leerproject jeugdzorg), het pauzement (noodopvang RIBW), buitenschoolse opvang, ballet-, buikdans- of tai chi les, het startpunt voor pelgrims naar Santiago, Tools For School, het Institute for Migration Issues (verbeteren van de maatschappelijke positie van migranten), Yoga, Reiki en de koffieochtend voor mensen uit de buurt, etc.

Op het feest presenteerden een aantal van deze groepen zich door middel van een workshop of presentatie. Een gelegenheid tot nadere kennismaking en een bredere blik op de wereld.

Er waren een aantal thema-rondleidingen door en om het huis. Voor bekenden betekende dat herinneringen. En mensen die het huis niet kenden, kwamen tot de conclusie: Wat een huis vol verrassingen! Feico mocht zich verheugen op grote belangstelling bij zijn vertelling “wie die meneer met die vreemde naam, Eugen Rosenstock-Huessy, nu eigenlijk was”.

Traditiegetrouw was er ook aandacht voor de kinderen: Ze konden zich prachtig laten schminken en er was een kinderliedjescabaret. De muzikale omlijsting kwam van het Haarlems Straatorkest en er was luistermuziek door Bender. Er was dus een kleurrijk afwisselend programma met voor elk wat wils. Waar ontmoeting, uitwisseling en Samen Leven centraal stond.

In de wandelgangen was de conclusie te horen dat er eigenlijk helemaal niet zoveel veranderd was. Er waren weliswaar andere mensen, groepen en vormen, maar: “het hart, de ziel, de geest van destijds was nog steeds aanwezig”. Het huis is met zijn tijd meegegaan. De continuïteit zit hem in het feit dat er nog steeds directe zorg voor de medemens is. Er wordt nog steeds samen gewoond, gewerkt en geleefd. Het gedicht van stadsdichteres Sylvia Hubers illustreert dat ook. Op de buitenmuur van het Rosenstock-Huessy Huis komt het volgende te staan:

Wereldjes in contrapunt

Jan Kroesen

De afgelopen weken vonden er op mijn werk presentaties plaats, verzorgd door 1^e jaars studenten, voor 1^e jaars studenten van de Welzijnsopleidingen. Naar aanleiding daarvan is het aardig om een aantal belevenissen en reflecties door te geven, waarvan hieronder een korte weergave.

De eindopdracht was het schrijven van een verslag over de eigen socialisatie. Daar moesten de presentaties als tussenstap aan bijdragen. In een groepje werd een onderwerp naar eigen keus aan de orde gesteld, en daarop moest door de deelnemende studenten worden gereageerd vanuit hun eigen socialisatiepatronen en hun eigen waarden en normen.

Het leverde interessante inkijkjes en doorkijkjes op hetgeen leeft bij de studenten van 19 en 20 jaren jong. Om een paar items te noemen; de presentaties gingen over pesten. Studenten die met elkaar snel en heftig spraken over hoe dat ging, hoe ze het zelf hadden beleefd, wat het met hen gedaan had en zo meer. In dat verband kwam o.a. de zelfdoding van Tim Ribberink (onlangs in het nieuws) aan de orde. Maar ook 'Project x Haren' kwam – het spreekt bijna vanzelf – voorbij, met alles wat ze daaraan vooraf zelf hadden gevolgd op Internet. En vooral ook de schuldvraag. Was dit qua schuld te schuiven op het conto van de gemeente Groningen? Of moeten de media daarvoor verantwoordelijk gehouden worden? Maar ook zij het heel voorzichtig; wat vind je van een samenleving waarin zulke dingen gebeuren? En ook in het noorden van het land; de moord op Marianne Vaatstra en de verdachte Jasper S. Ronduit emotioneel waren de uitroepen die daarover gebezigd werden en groot ook de betrokkenheid daarbij van studentes die afkomstig zijn uit de omgeving waar zich dit drama afspeelde. Wat zou je in zo'n situatie moeten doen als hulpverlener?

Opvallend vaak werd het Internet genoemd. Als bron van vermaak, maar ook als bron van kwaad. Hoe groot is de impact daarvan en wat doen al die mobieltje met ons? Wat is de invloed daarvan? Hoe doe ik er aan mee?

De studenten gingen hiervoor niet te ver van huis. Het bleef dichtbij, niet al te ver van hun locale situatie.

Doel van dat alles was/is, dat studenten voordat zij echt met cliënten gaan werken, zichzelf onderzoeken. Immers; wie met andere mensen wil werken, moet ook zichzelf enigszins kennen. Wat hebben opvoeding, school, vriendenkring bijgedragen aan wie je bent? Wat is je identiteit? Waardoor laat jij je leiden in je gedrag? In termen van Rosenstock; vooral het eigen binnen en buiten kwam aan de orde. Geen verhalen over wereldverbetering. Geen doelen in de trant van 'Armoede moet de wereld uit'. Geen echt duidelijk omschreven bewustzijn van politieke verhoudingen. Alsof de studenten daar nog niets mee kunnen. Ze worden er in ieder geval niet direct door aangesproken. Niet de grote wereldproblemen, de gevaren voor de democratie, de upheavels in landen als Egypte, Libië, Tunesië en Syrië. Alsof de wereld daarvoor nog te groot is. Te oordelen

naar de onderwerpen die aan de orde kwamen zou je kunnen zeggen dat de studenten daarvoor nog geen taal ontwikkeld hebben. De slogan 'Think global, act local', heeft nog geen voedingsbodem. Het is natuurlijk ook niet zo eenvoudig om je eigen kleine individu te meten aan problemen ver weg.

Maar toch, wanneer je dat zo hoort, zou je kunnen denken dat dit toch wel bedenkelijk is. Zouden studenten!!! niet toch ook meer blijk moeten geven van 'wereldbewustzijn'. Dat hetgeen ze als individu doen, gevolgen heeft voor het grotere geheel? Kijken ze niet veel naïefer naar de wereld dan de generaties van net na WOII? Zouden ze niet al veel diepgaander moeten kunnen analyseren?

China is echter ver weg, India eveneens en namen als Boeddha en Gandhi (ze kwamen even voorbij) zeggen niet zoveel. Inderdaad alsof de wereld nog te groot is en teveel om te verwerken. Ze hebben de wereld nog te winnen, dat zou je ook kunnen zeggen.

GRIEKENLAND - EEN WERELD WINNEN

Toen Alexander de Grote de hele wereld zo'n beetje veroverde, gebeurde in Griekenland iets soortgelijks. De Grieken, helemaal vertrouwd met hun vele en verschillende stadstaten, verloren in kort tijdsbestek hun wereld aan een groter geheel dat Alexander voor hen won. De locale verhoudingen werden ineens opgenomen in een Rijk van enorme omvang, waarin men zich niet meer kon waarmaken zoals men dat altijd deed. De vrije burgers, die in de stadstaat altijd deelnamen aan het politieke leven van de stadstaat, daar mee beslisten over oorlog en vrede, over handelsbetrekkingen en de uitrusting van de vloot, konden dat niet meer zo doen. En juist aan dat politieke leven ontleende men z'n eervolle positie en z'n status.

Dat kwam allemaal in een heel ander daglicht te staan. Eigenlijk lijkt dat tijdsgewricht wel op onze situatie, waarin de natiestaten aan invloed en macht verliezen en de mondiale economische verhoudingen zich overal doen voelen. Dreigt het individuele niet ten onder te gaan in deze ontwikkelingen? Zoiets moeten ook de Grieken hebben gedacht. Wie, door welke omstandigheden niet kon deelnemen was beroofd van een wezenlijk deel van het mens-zijn. Wie beroofd was van deelname aan het politieke wel en wee van de stad hield zich alleen bezig met het eigene. Dat heette in het Grieks 'íðion'. Wie alleen maar dat doet is de 'íðiótès'. Ons woord 'idiot' verwijst dus eigenlijk naar de beperktheid van de politiek niet betrokken mens.

Die leemte werd in Griekenland opgevuld met filosofieën die op het individu en het individuele leven gericht waren. Moeten we niet meer ons terugtrekken in een kring van vrienden en genieten van de goede dingen van het leven? En moeten we dat niet vooral ook verstandig doen....? Epicurus met z'n opvatting van genieten, maar wel met mate, legt de nadruk op het onafhankelijk-zijn en in die onafhankelijkheid, in een sobere levensstijl te verwerven, de nodige rust krijgen en in een kring van vrienden 'er toch nog toe doen' om zo te zeggen. Een pendant daarvan lijkt tegenwoordig de filosofie van de

levenskunst. Van je leven een kunstwerk maken. Eer en aanzien moet je niet buiten jezelf zoeken, maar eerder binnen in je zelf. Je zelf eren. Zelfwaardering ontwikkelen. Op die manier kun je op jezelf staan en maak jij je onafhankelijk van anderen. Die zelfwaardering en het zelfrespect dat ermee gewonnen wordt heeft alles te maken met het besef van goed en kwaad dat in mij aanwezig is. Al mijn handelingen worden begeleid door dat medeweten van goed en kwaad. Dat innerlijk bewustzijn maakt mij onafhankelijk. Wanneer een mens daarmee in overeenstemming leeft dan is hij in harmonie met zichzelf. De stoïcijnen trainden zich in een houding die hen innerlijk onafhankelijk maakte.

DE LEEFWERELD VAN HEDEN

In de tijd van onze studenten, die 'gevoed worden' met een wijdvertakt productieapparaat, met technologie omgeven worden en niet in de laatste plaats 'leven' van het internet, bestaan meer mogelijkheden om je identiteit te cultiveren en op te bouwen, dan de Grieken tot hun beschikking hadden. Zij bouwen hun vriendenclub niet meer in een tuin buiten Athene (zoals Epicurus), maar op Facebook. Facebook is misschien wel een grote poging om onze individualiteit te bewaren in een wereld die zo overdonderend is, dat we ons moeten inspannen om onszelf als individu 'overeind' te houden. Daarbij hebben we andere mensen hard nodig. Aan vrienden echter geen gebrek. Te midden van de anonimiteit, wat internet ook in zich heeft, zoeken we kennelijk ook ruimte om ons kenbaar te maken, hoorbaar en zichtbaar. En we moeten oppassen dat we ook niet weer al te zichtbaar worden. Het World Wide Web biedt volop gelegenheid om te oefenen met 'binnen' en 'buiten'. Wie hoort bij mij en wie niet en vooral waarom? Tijdens presentaties van studenten, die de afgelopen weken gehouden werden kwam dat ook vaak voorbij. En ook wat er gebeurt in de 'buitenwereld' van de eigen vriendenkring. Project x en de aansluitende rellen in Haren, het cyberpesten, het op afstand toch contact hebben, heel direct met anderen. Blij zijn als anderen jouw Facebook pagina 'liken'. Blij zijn wanneer anderen laten weten dat je leuke dingen doet. En ja; van de gevaren van dergelijke media weten ze ook. Daar moet je wel goed voor uitkijken. Maar van de andere kant moet je ook niet net doen alsof je dat elke dag overkomt.

Hoewel de contacten er snel en toch ook wel oppervlakkiger door zijn, en hoewel je niet altijd weet hoe alle mensen die je kent nu precies 'in het echt' in elkaar steken, kun je toch ook stellen dat ze op het WWW een nieuwe taal leren, waarin snelheid domineert en waarin je ook niet te lang stil moet staan bij een aspect. De taal van het internet nodigt uit tot 'hoppen'. Wie te lang en te detaillistisch stil staat bij één onderwerp, verveelt zich al snel. Ook in de groep, waarin aansluitend na een presentatie, een gesprek over het besprokene plaatsvindt, 'springt' men snel en efficiënt van de ene persoon naar de andere, van mening naar mening, die telkens ook nog wel voorzien wordt van 'even' een nadere motivering of toelichting.

De tijd ontbreekt (of wordt (nog) niet genomen) om dieper te kijken en de morele aspecten van een uitlating of van een situatie te doorgronden. Wie wel vraagt die tijd te

nemen, lijkt op te roepen tot verveling. Veel van het WWW en de omgang ermee, lijkt daarom te cirkelen rond 'het eigene'. Het Griekse bewustzijn, dat wij 'Zóon Politikón' (Aristoteles) zijn, bestemd om in een politieke gemeenschap te leven, moet nog groeien. De studenten weten wel van crisis en ze weten wel dat de wereld niet altijd zo in elkaar zit als ze wel zouden willen. De opleiding volgend moeten ze ook de taal nog leren die de toekomst voor hen dichterbij brengt. Ze leren die taal in wisselwerking met de techniek, met de computer, met alle informatie die daardoor bij hen binnenkomt. Je moet al langs veel dingen 'hoppen' om te kunnen bepalen wat je moet doen, om mee te kunnen met je groep, met je kennissen, met je medestudenten. Wat daarin ontwikkeld wordt heeft van doen met hun toekomst wellicht. In het omgaan met een overdonderende hoeveelheid informatie, kan verlies aan diepgravendheid nodig zijn om je te ontwikkelen tot iemand die 34 gesprekken kan voeren via 6 verschillende media en dat ook nog tegelijkertijd.

OVERWEGING

Vraag blijft ondertussen wat uit het verleden moet worden aangereikt en wat van de studenten moet worden gevraagd om toekomst te kunnen bouwen, waarin ook gemeenschap en buurtschap mogelijk is. Dat je moet genieten en dat je respect moet hebben voor iedereen en ook voor jezelf (Epicurus en de Stoa komen samen voor), daarover zijn de studenten het wel eens. Je moet je leven niet vergallen door wat anderen elders aanrichten.

Welke moeite moet echter gedaan worden om de ander, vooral ook in zijn andersheid tegen te kunnen komen, te midden van techniek die alles gelijk dreigt te schakelen als 'bits of information'? De grammaticale methode helpt om hier vragen te stellen. In welke richting bewegen we ons? Wat is daarin van onszelf? En wie en waar is de ander? Hoe krijg ik, heb ik met hem van doen? En dan hoor je studenten ook zeggen dat ze op deze Welzijnsopleidingen gekozen hebben, omdat ze kinderen leuk vinden, omdat het zo mooi was dat een verstandelijk beperkt mens zei naar aanleiding van een activiteit; 'Wat mooi, wat lieieief'. Of dat ze deze opleiding doen om te voorkomen dat anderen hetzelfde mee moeten maken dan zij. Of dat ze kinderen willen helpen om goed door de scheiding van hun ouders heen te laten komen. Daarin is toch ook een heel zuivere draad geweest.

We weten niet wat de toekomst nog in zich bergt aan ontwikkelingen en waar de studenten zich nog voor moeten klaarmaken. Momenteel wordt er al druk geëxperimenteerd met de inzet van robots in de zorg. Dergelijke machines werken op basis van andere algoritmes dan de huidige computers. Robots moeten 'zelflerend' kunnen zijn en moeten ook taal kunnen verwerven. Ze zullen in staat moeten zijn om eenvoudige commando's te leren begrijpen en ook uit te kunnen voeren. Wie kan zeggen tot welke ontwikkelingen dat kan leiden. Zouden computers op mensen kunnen gaan lijken? En als ze dat doen, kunnen we ze dan nog wel zien als ziellose machines? De futurologen schilderen weidse vergezichten. Wie weet komen onze nazaten de ander nog eens als robot tegen. Een vermetele gedachte, maar het zou zomaar kunnen..., eens, ooit,

Met groet aan iedereen, 23 december 2012

Voorjaarsbijeenkomst 2012: ‘Werk en leven’

Het zwarte gat na het verlies van je baan

Feico Houweling

Nu tienduizenden mensen tegen hun wil werkloos worden en voor de vraag komen te staan wat zij met hun leven moeten beginnen, is het zinvol om eens te kijken wat Rosenstock-Huessy over de problematiek van leven en werk heeft geschreven. Er zit heel veel tussen wat we vandaag kunnen gebruiken om antwoord te geven op de nieuwe situatie.

De vereniging Respondeo wijdt daarom de voorjaarsbijeenkomst 2012 aan het thema ‘Werk en leven’. We gaan kijken naar de actuele situatie op de arbeidsmarkt, naar de mensen en groepen van mensen die in de verdrukking komen en naar mogelijke antwoorden die we kunnen vinden bij Rosenstock.

Ontslagen worden en op straat komen te staan, kan bij uitstek een breuk in iemands leven betekenen. Dit is een ogenblik waarop Rosenstock’s kruis van de werkelijkheid kan worden toegepast. Je wordt aangesproken op wat er nog rest van jezelf nu je de mantel van je betrekking kwijt bent. Denk aan het motto ‘Ik antwoord, ook al zou ik daardoor veranderen’. ‘Doe iets!’, luidt de imperatief. Maar wat?

Wie wel eens in zo’n ‘zwart gat’ heeft verkeerd, weet dat dit wel het laatste moment is waarop je denkmodellen kunt gaan toepassen. Afgedankt worden is vaak een traumatische ervaring. Nu moet er een reactie komen van binnenuit. We zijn midden in de beleving van het kruis geworpen en moeten nu even niet denken maar handelen. Daarin zijn we vaak slecht geoefend.

We kunnen gaan zoeken naar oude zekerheden, bijvoorbeeld eenzelfde betrekking bij een nieuwe werkgever. Maar zeker voor 45-plussers is dat vaak een illusie. Die baan komt nooit meer terug en de kans wordt steeds groter dat je nooit van je leven meer een loonstrookje in handen zult krijgen. Dus worden er nieuwe antwoorden gevraagd en juist die vinden we bij Rosenstock.

Werkstattaussiedlung is een van de eerste werken waarin Rosenstock zich uitvoerig bezighoudt met de arbeidsproblematiek. Hij stelt daarin op grond van zijn ervaringen bij Daimler-Benz voor om groepen van goed presterende arbeiders de kans te geven om zelf een werkplaats te beginnen onder auspiciën van het bedrijf. Zo keert de uitdaging in het werk terug. Het is een recept voor een andere situatie, maar doet wel denken aan bijvoorbeeld de laboranten (‘Starters aan de slag met bruidsschat van MSD’, *de Volkskrant*,

24 november 2012) die na het sluiten van hun bedrijf groepsgewijs zelf nieuwe laboratoria beginnen op te zetten.

In *De onbetaalbare mens* lezen we over arbeidsrelaties en de vier ‘aggregatietoestanden’ waarin we in onze beroepsomgeving kunnen leven: individueel, in een dualis met iemand anders, als lid van een team en als onderdeel van een grotere collectiviteit zoals een beroepsgroep. Ook voor de ZZP’er, die in de praktijk wordt teruggeworpen op zijn of haar individualiteit, liggen hier belangrijke mogelijkheden. Misschien is het zinvol om met iemand anders of in een groep te gaan werken, zoals de hierboven genoemde laboranten.

Een derde benadering is die van de verschillende levensfasen, zoals Rosenstock beschrijft in *De twaalf tonen van de geest* en *Die Vollzahl der Zeiten* (Zie ook Otto Kroesens *Tegenwoordigheid van geest...*, p. 143 e.v.) . Zeker een oudere die zijn vaste baan kwijtraakt, doet er goed aan om niet alleen te kijken naar de mogelijkheden van de arbeidsmarkt, maar ook naar zijn of haar eigen levensfase. De tijd van het carrière moeten maken is voorbij, maar wat wordt er dan van ons gevraagd?

Zo zullen er veel meer voorbeelden zijn van perspectieven bij Rosenstock die bruikbaar zijn voor de huidige periode waarin veel mensen teruggeworpen worden op zichzelf en nieuwe beslissingen moeten nemen. Een interessante omstandigheid is dat de Utrechtse uitgeverij BB-Publishing een nieuw boek in voorbereiding heeft dat zich speciaal richt op baanloze 45-plussers. Het gesprek om een aantal inzichten van Rosenstock daarin te verwerken is op het moment dat ik dit schrijf volop gaande. Een mooie testcase om eens te kijken of het in de praktijk overkomt.

November 2012

Uit het bestuur

Feico Houweling

DE NAJAARSBIJEENKOMST

De najaarsbijeenkomst heeft heel wat tongen in beweging gebracht, ook binnen het bestuur. Positief was onder meer dat gastspreker Jean-Jacques Suurmond zich duidelijk had ingespannen om iets te brengen dat aansloot bij Respondeo. Ook de discussie pakte in veel opzichten goed uit. Wel werd opgemerkt dat het wel erg veel stof was om over na te denken, wat het moeilijk maakt om meteen weer open te staan voor een volgende bijdrage. Dus zullen we moeten blijven zoeken naar een goede balans.

Dat de kapel in het Rosenstock-Huessy Huis zijn beperkingen heeft, wisten we van tevoren. Maar dat het zowel qua verwarming als verlichting zo slecht zou uitpakken, daarop hadden we als bestuur niet gerekend. We zullen hierover in overleg moeten gaan met de bewoners, want zo kan het niet meer. Gelukkig is de bibliotheek wat dat betreft een betere ruimte.

Verder is het bestuur volop bezig met de vernieuwing van deze nieuwsbrief. Ook daarover kunt u in dit nummer meer lezen. De grote boekenvoorraad blijft een voortdurende zorg en komt bijna elke vergadering weer ter sprake tot we er een goede oplossing voor hebben. Het werk aan de archieven en andere nalatenschappen, zoals het werk van Bas Leenman, gaat voort.

VOORJAARSBIJEENKOMST DE 20E APRIL

We zijn nu volop bezig met de voorbereidingen voor de *voorjaarsbijeenkomst op zaterdag 20 april*, waarover elders in deze nieuwsbrief een artikel staat. Dan houden we ook de algemene ledenvergadering. Het bestuur zoekt een opvolger voor Wim van der Schee, die zich jarenlang met hart en ziel heeft ingezet voor de vereniging en op de komende vergadering aftreedt. Het is boeiend en leuk om mee te doen in dit verenigingsbestuur en we streven er altijd naar om tot een goede taakverdeling te komen, zodat het van niemand te veel eist. Enige kennis van boekhouden zou heel welkom zijn, maar het is geen eis.

De agenda voor de jaarvergadering zal enkele weken voor de voorjaarsbijeenkomst worden verspreid, samen met een uitnodiging. We rekenen op uw komst!

Vereniging Respondeo

Ter studie en verspreiding van de inzichten van Eugen Rosenstock-Huessy. Deze betreffen de ontwikkeling van mens, cultuur en samenleving in hun onderlinge samenhang met het oog op de toekomst. De focus is gericht op vrede en rechtvaardigheid voor elke bewoner van onze planeet. Levensoriëntatie, praktische samenwerking en respect voor de ander staan voorop.

Contributies en donaties: Triodosbank, rekening nr. 19.84.20.757 ten name van Vereniging Respondeo. Vermeld s.v.p. lidmaatschap (€25 - €35 per jaar), donatie of gift.

Secretariaat: Egbert Schroten, Ondermaat 38, 7772 JD Hardenberg; tel. 0523-677150, e-mail: schroten.hardenberg@tele2.nl

Uitleen boeken: Josje Sinke, Akkerweg 90, 3972 AD Driebergen-Rijsenburg (boekenlijst op aanvraag) tel.0343-415950, e-mail: markjosje@zonnet.nl

Boeken van en over Rosenstock-Huessy (ERH): Van bijna alle boeken van ERH zijn nog exemplaren te koop via Respondeo. Voor nadere inlichtingen kan contact worden opgenomen met: Marlouk Alders, tel. 023 5363145. Email: lmcalders@ziggo.nl

Over Interim

Interim verschijnt 2 x per jaar: medio juni en december

Losse nummers à € 2,00 kunnen worden besteld bij de redacteur. Abonnement, opgave bij de redacteur. Prijs: € 4,00 per kalenderjaar

Redactie Nieuwsbrief: Otto Kroesen en Wilmy Verhage

Vormgeving: Philip van der Linden

Redactieadres: Leeuweriklaan 3, 2623 RB Delft, Tel. 015.2626714,

E-Mail Otto: ottokroesen@gmail.com

E-Mail Wilmy: WVerhage@xs4all.nl

Reacties, ingezonden stukken en dergelijke per post of e-mail naar bovenstaande adressen.